

Populația evreiască din părțile Sătmarului la 1848

Eugen Glück

Una din primele măsuri promulgate de guvernul ungar, instaurat după victoria revoluției din martie 1848, a fost dispoziția privind conscrierea evreilor. Operația s-a desfășurat în lunile mai-iunie 1848, folosindu-se metodele uzuale ale administrației contemporane. Practic, în cele mai multe localități, sarcina le-a revenit notarilor comunali și, uneori, juraților comitatensi. Conducerea comitatului a încercat să faciliteze efectuarea conscripției, tipărind imprimare, cu rubricația corespunzătoare indicațiilor guvernamentale. Un exemplar era destinat comitatului, iar celălalt urma să fie înaintat Ministerului de Interne. În realitate, ambele exemplare au rămas în arhiva din Carei, ele ajungând, în final, în arhiva autogovernării din Nyíregyháza, unde au fost găsite de noi¹.

Întocmirea conscripției a fost determinată, cu siguranță, datorită agravării problemei evreiești. Pe de o parte, în mai multe locuri s-au produs, în perioada respectivă, excесе antisemite, pe de altă parte, s-au exercitat presiuni asupra guvernului și parlamentului, solicitându-se emanciparea evreilor. Aceste străduințe din urmă s-au materializat abia la 28 iulie 1849, Camera Deputaților votând o asemenea lege. Este adevărat că, datorită înăbușirii revoluției, legea a fost invalidată și evreii au trebuit să aștepte o emancipare valabilă până în anul 1867.

De fapt, punctele conscripției au prefigurat optica legislației din 1849. Forurile decizionale au optat, în general, pentru emanciparea celor născuți în Ungaria (între granițele contemporane) și a acelor care au obținut autorizație de domiciliu. În consecință, s-a cerut pentru fiecare persoană indicarea locului nașterii și data așezării în localitate. De asemenea, se căuta răspuns la resursele lor materiale, nu în ultima instanță vizând o restructurare în distribuția ocupațiilor. Este adevărat că executații conscripției, în vâltoarea avalanșei sarcinilor cu care erau confrunțați în toiul frământărilor revoluționare, au omis, nu de puține ori, răspunsul la unele întrebări. Din conscripție lipsește orașul liber regesc Satu Mare și orașele miniere, în acestea domicilierea evreilor fiind prohibită.

Disponem de date din 209 așezări și doar dintr-una, Pelișor, s-a raportat absența evreilor. Noțiunea de "evreu" a fost acceptată în sensul ei clasic, prin unitatea etniei și religiei. Numărul lor total s-a ridicat la 1862 persoane. Cei mai mulți se găseau în plasa Crasnei (2983), urmată de a Nirului (2254), Baia Mare (1912) și Someșului (1713). Între localități, pe locul prim, se află Careiul cu 1427 israeliți. Comunități mai mari erau la Cinghir (421), Mátészalka (314), 2 Seini (267), Gebe (197) 2 Medieșu Aurit (193), Livada (177) și Negrești (176). În 13 așezări numărul evreilor întrecea suta. Cumulativ, rezultă următoarea situație:

Categoria/locuitori	Comunități evreiești	%
1-10	71	35,14
11-20	40	19,80
21-50	48	23,76
51-100	30	14,85
101-150	4	1,98
151-200	5	2,47
201-1000	3	1,48
1001-	1	0,49
TOTAL	202	-

Notă: La un număr de 7 așezări, datele nu au putut fi defalcate pe localități.

¹ Dosarul respectiv a fost xerocopiat prin bunăvoința direcțiunii și, actualmente, se găsește în patrimoniul Institutului de Iudaistică din Cluj-Napoca.

Populația evreiască a zonei sătmărene a oferit imaginea unei societăți dinamice. Oficial, populația se compunea din 2014 familii, având în medie 4,4 membri, ceea ce asigura un înalt spor demografic. Nu au fost rare familii ca ale lui Iacob Steinberg din Carei, cu 11 copii. Familia era stabilă. Deși religia israelită admite divorțul, acesta a fost o excepție, ca, de pildă, a lui Aron Hers din Lechința, care a eliberat soției lui actul de desfacere a căsătoriei. Ponderea tineretului (sub 18 ani) reprezenta 56,79%, însumând 5033 persoane. Viabilitatea comunităților este atestată și prin ponderea ridicată a persoanelor între 18-59 ani, de regulă, apți de muncă, reprezentând 3639 persoane (41,06%). Numărul celor trecuți de 60 ani se limita la 190 bărbați și femei (2,14%). Găsim, totuși, și câțiva de vârstă patriarhală, ca soția lui Roszaly (95 ani), Francisc Horovicz din Remetea (94 ani) și Iuliana Mozes din Zajta (86 ani).

Problema imigrației a produs o literatură bogată, din păcate, în mare parte lipsită de obiectivitate. În realitate, fenomenul a fost determinat de mai mulți factori. O lege din Moravia, de la mijlocul secolului al XVIII-lea, a autorizat ca doar un singur fiu dintr-o familie să se căsătorească, ceilalți fiind siliți să plece, în acest scop, în altă parte, inclusiv în zona studiată. Incorporarea Galiției în monarhia habsburgică a deschis drumurile de peste Carpați pentru rezervorul uman evreiesc din această zonă, aflat într-o mizerie de nedescris, căutând o viață mai omenească. Dispozițiile prohibitive, promulgate mai ales după 1806, au putut doar limita migrația care a atins și părțile Sătmăruului.

Din conscripție constatăm, însă, că tineretul, reprezentând cea mai mare parte, era născut deja în bazinul intracarpatic. Aproape o treime, anume 518 persoane, erau născuți chiar în localitatea de domiciliu. În Carei, cifra respectivă se ridică la 155. Dat fiind faptul că părțile Sătmăruului nu erau în contact direct cu Galiția, imigrația nemijlocită a fost mult mai redusă decât în Maramureșul situat pe graniță. Există și o imigrație din Marele Principat al Transilvaniei, provincie cu organizație statală aparte, unde legislația antisemită s-a blocat la nivelul medieval.

În privința locului de origine, din zonele considerate externe, rezultă acest tablou:

Locul originii	Persoane	%
Galiția	63	
Cehia	2	
Moravia	2	
Imperiul German	2	
Rusia (Polonia ocupată)	1	
Transilvania	25	
TOTAL	95	%

Chiar și acești imigranți, în general, aveau un stagiul de domiciliere mai îndelungat. Doar o singură familie sosise, în 1848, din Galiția în Carei, ca invitată a comunității, având nevoie de haham. La fel, erau invitați sistematic rabini și învățători din Polonia de odinioară, unde puteau obține calificarea necesară.

În deceniile premergătoare revoluției de la 1848-1849 a avut loc, totuși, o migrație internă masivă, familiile căutându-și rostul în societatea în curs de restructurare. Exemplificăm situația prin două circumscripții ale plășii Someș, cuprinzând 13, respectiv, 15 localități:

Anii de la așezare	Circ. II.pers.	Circ. IV.pers.
0-3	104	22
4-6	63	14
7-10	41	9
11-20	64	18
21	41	9
TOTAL	313	72

Corelarea locului nașterii cu domiciliul, adesea oferă o ambianță curioasă. Astfel, Isaac Levi s-a născut la Fogolyan, soția și soacra la Jánk. Cei cinci copii au văzut lumina zilei în cinci localități deosebite. La Jármi, din cei 103 evrei, 55 erau născuți în localitate, iar ceilalți 48 în alte 26 de așezări. Spațiul lor de mișcare, însă, s-a redus, în special, în perimetrul comitatului Sătmár și cel mult la Ugocea, Maramureș, Bereg, Ung și Zemplén. Transferul la distanță era rar, ca, de exemplu, cazul celor doi timișoreni strămutați la Medieșu Aurit.

Evreimea sătmăreană, în 1848, a fost caracterizată de o majoritate bărbătească (52,42%). La micronivel, însă, situația nu era uniformă. Singura explicație plauzibilă a majorității masculine, o găsim în mortalitatea infantilă sporită a fetelor.

Conscripția a căutat să stabilească situația social-economică a familiilor. Potrivit mentalității timpului, s-a înregistrat ocupația capului familiei, inclusiv a femeilor văduve, considerate ca atare. La membrii de familie, rubrica respectivă a fost completată doar dacă respectivul avea ocupație aducătoare de venit propriu. Soția, membrii de familie adulți (de la 18 ani) și chiar copiii mai mari, în mod tacit, erau considerați membri de familie ajutători. Plecând de la această premiză, putem defini 1740 persoane active (19,63%). Cel mai mare grup de acest fel se găsea la Carei, cu 222 persoane (15,55).

Efectivul "cerșetorilor", "săracilor", în general a celor lipsiți de resurse proprii de întreținere s-a ridicat la 128 capi de familie, dintre care 73 la Carei. Se pare că aici au fost trecuți și cei care duceau o viață contemplativ-religioasă și trăiau tot din donații caritabile. Datele disponibile oglindesc mutațiile intervenite în structura societății evreiești în deceniile prer evoluționare.

Legile medievale au exclus evreii din rândul proprietarilor funciari și nici reformele lui Iosif al II-lea și nici edictul de reformă nu au asigurat o schimbare radicală. Totuși, pe plan local, limitele au fost trecute, fiind înregistrați 222 agricultori, 12,75% dintre persoanele active.

O însemnată parte a moșierilor căuta să scape de greutatea producției, dând pământul în arendă. Câțiva fruntași ai comunității din Carei erau mari arendași ai domeniului Károlyi. Judele principal Avram Polacsek, pe lângă prăvălie, a deținut și o arendă. Izrael Steinberg, responsabilul cu ajutoarele comunitare, se ocupa cu exploatarea pământului moșieresc arendat. Alte persoane cu ocupație similară se găseau la Andrid, Dindești, Irina, etc. O dificultate în stabilirea arendașilor este lipsa frecventă a concretizării termenului. Numărul lor total a fost de 241 (13,85 %). Trebuie însă precizat că arendașii drepturilor regaliene (cârciumari, băcani, etc.) sunt menționați aparte, cu precizările necesare.

Muncitorii agricoli evrei, atât de numeroși în deceniile următoare, încă apar sporadic. La Someș-Uileac trăia "muncitorul de câmp" Borek, în etate de 60 ani. Tot aici îi putem încadra, cel puțin parțial, pe cei 19 "zilieri" și "muncitori cu palma" (1,09 %).

Evreii, de generații, practicau fierberea țuicii, în ciuda îngrădirilor medievale atenuate după 1820. Totuși practicarea acestei meserii era în scădere, găsindu-se doar 91 persoane ocupate (5,22 %) în acest sens.

Tradițiile moșierești și posibilitățile contemporane au determinat ca evreii, și pe mai departe, să se ocupe prioritar cu circulația mărfurilor. Desigur, evoluțiile social-economice au reclamat forme și metode modernizate. Pe de o parte, a crescut considerabil oferta produselor agrare, pe de altă parte, cererea produselor industriale. La fel, moșierii erau interesați să arendeze evreilor drepturile regaliene întrucât reușeau, de regulă, să imprime acestora o rentabilitate sporită. Dificultățile legate de dreptul de cârciumărit i-au determinat pe moșieri să recurgă la arendare, în mod prioritar. Din acest motiv, într-o serie de localități ca Terebești, Ghilvacii, etc., singura familie evreiască locală era legată de această activitate.

Conscripția împarte în mai multe grupe pe cei ce erau ocupați în comerț. Pe de o parte, apar categorii în termeni generali, fără indicarea precisă a sferei de activitate, pe de altă parte, s-au folosit termeni contemporani, fără să avem certitudinea utilizării lor consecutive.

De asemenea, conform tabelului de mai jos, de regulă, lipsește indicarea locului de muncă în cadrul unităților de desfacere, în special distincția între proprietar și calfă. Este o raritate precizarea că Bernardin Veisz este calfă, iar Herman Nas, asociat, ambii din Carei.

<i>Ocupația</i>	<i>Persoane active</i>	<i>%</i>
Comercianți	264	15,17
Târgoveți	87	5,00
Comercianți produse agricole	28	1,60
Comercianți de animale	14	0,80
Comercianți de mărfuri	22	1,26
Băcani	59	3,39
Comercianți ambulanți	42	2,41
Pilărițe	6	0,34
Cârciumari	239	13,73
Alții	4	0,22
TOTAL	765	43,96

Conscripția mai informează și despre faptul că cei mai mulți comercianți de produse agricole erau legați de circulația pieilor. În categoria "alții" figurau și negustori legați de exigențele mai înalte ale contemporaneității, anume doi deținători de prăvălii cu articole de modă, câte unul de coloniale și medicamente.

Un element pozitiv în restructurarea ocupațiilor a constituit-o sporirea meșteșugarilor. Au fost înregistrați în, total, 287 meseriași (16,49 %), dintre care, însă, în 24 cazuri lipsește definirea mai concretă. Chiar și cu această rezervă putem stabili că se practicau cel puțin 40 meserii. La fel, un criteriu al dezvoltării este și faptul că în unele ramuri, în special în croitorie, s-a produs o specializare. La Carei, alături de 26 croitori pentru bărbați, lucrau 5 meseriași profilați pe croitorie femeiască. Statistic, principalele meserii se prezintă astfel:

Meseria	Persoane active	% din total persoane active
Croitori	100	5,74
Măcelari	19	1,09
Vopsitori	13	0,74
Brutari	12	0,68
Blănari	11	0,63
Nasturieri	10	0,57
Pantofari	8	0,45
Subari	7	0,40
Oțetari	6	0,34
Pielari	5	0,28
Cizmari	5	0,28
Croitorese	5	0,28

În urma noilor exigențe, au apărut și meșteșugari care satisfăceau comenzi, care, în epoca respectivă, erau considerate “lux”. În acest sens, rezultă următorul tablou:

Meseria	Persoane active	% din total persoane active
Confecționarea pipelor	7	0,40
Bijutieri	4	0,22
Compactori de cărți	4	0,22
Confecționări de țigarete	3	0,17
Confecționări de articole de aramă	2	0,11
Ceasornicari	2	0,11
Umbrelari	1	0,05
Plăpumari	1	0,05
Argintari	1	0,05

La Carei lucra și o persoană care confecționa pergament, necesar, în primul rând, la transcrierea textelor de Tora, care se păstrau pe suluri în chivotul sinagogii. În conscripție apar și 8 ucenici, dintre care 4 croitori, 2 blănari și 2 pantofari.

Consolidarea situației populației evreiești a determinat creșterea exigențelor pentru crearea de posturi intelectuale, în special de rabini și învățători. În conscripție figurează opt rabini și trei ajutoari de rabini. La Carei funcționa șeful rabin Perls Mayer, având doi asistenți. Nu toți rabinii au avut însă o dotație suficientă. Rabinul din Negrești era, totodată, și haham. Rabinul Levi Spitzer din Peliș practica și agricultura. Numărul cantorilor menționați ca atare se ridica la șase.

În cadrul învățământului s-au conturat două orientări divergente. Conservatorii căutau să limiteze instrucția la învățăturile cultului precum și scrierea și citirea ebraică, susținuți de majoritatea enoriașilor sătmăreni. Familiile mai înstărite angajau învățători pentru copiii lor. Cei cu posibilități mai mici se uneau, în acest scop, în grup sau făceau apel la comunitate. Evidențele nominalizează 72 învățători, care, de regulă, s-au calificat în Galiția. Datorită dispozițiilor lui Iosif al II-lea (1780-1790), a apărut și “școala națională” în care s-au predat și materii de cultură generală, în germană, iar mai târziu și în maghiară. Datorită opoziției față de acest tip de școală, în 1848, funcționau abia doi “învățători cu diplomă”: unul la Carei, iar celălalt la Csenger.

Elevis au fost cuprinși în conscripție în mod inconsecvent. Se poate presupune că majoritatea acestora învăța în școli religioase numite *heder* și *ieșivă*, ca, de pildă, la Medieșu Aurit sau Craidorolț. Este însă de presupus că “un școlar” din Craidorolț frecventa o școală publică mai înaltă, care începeau să se deschidă și în fața tinerilor israeliți. Unele comunități au angajat crâsnici, fiind înregistrate 7 persoane de acest fel. Alimentația rituală era asigurată prin 25 hahami. Cumulând datele de mai sus, observăm că în sectorul de cult și învățământ activau 114 persoane (6,55 %).

Intelectualitatea laică încă era puțin numeroasă. Regulile cultului, inclusiv ale alimentației rituale și nu în ultima instanță rezistența spitalelor publice față de primirea bolnavilor israeliți, a dus la creșterea așezămintelor comunitare cu profil sanitar. În spitalul israelit din Carei funcționa Eduard Grunnut având diplomă universitară de medic. La Seini exercita praxă doctorul Maurițiu Munk, iar la Mátészalka David Jazik. Autoritățile contemporane au sprijinit pregătirea unor moașe israelite, dintre care 3 erau în activitate la Carei, Negrești și Curtuiușu Mic. La Andrid se găsea un medic veterinar.

Conscripția aruncă lumină și asupra formării burgheziei evreiești. Aici se poate încadra văduva lui Avram Spitz din Carei, care “ trăia de pe urma capitalului”. Văduva Hanna Schwarz, tot din Carei, avea venit din chirii. Cel mai important element însă era reprezentat de grupul celor șase “fabricanți”, deținători de unități, de tip manufacturier. La Gebe, Moise Zafir producea spirt. Se pare, însă, că el

atinsese un nivel și mai înalt, folosind și o mașină cu aburi. Desigur, unii comercianți și arendași se încadrau în acea clasă socială în formare.

La celălalt pol al societății apar servitorii și servitoarele, acestea din urmă fiind mult căutate de familiile înstărite, dat fiind faptul că multă vreme evreilor le era prohibită angajarea personalului casnic creștin. Deși există dubii în definirea precisă a acestui nomenclator, numărul total poate fi evaluat la 63 persoane (3,62 %) dintre care 26 bărbați și 37 femei. Mai putem identifica și 14 vizitii căruțași și botași (0,80 %).

Hotărârile dietei ungare din 1807 și 1808 au extins asupra evreilor obligația militară. În conscripție figurează 7 bărbați care au încheiat stagiul, iar Iskaleb era sub drapel (0,46 %).

Comunitățile sătmărene păstrau autonomia lor tradițională. Primul demnitar al comunității centrale din Carei era rabinul-șef cu jurisdicție în tot comitatul. Funcția de prim-jude era deținută de Avram Berger, un comerciant de 47 ani, având locțiitor pe Avram Polacsek de 38 ani, comerciant și arendaș al domeniului. Acesta din urmă era curatorul spitalului și gestionarul, "casei mari domestice", împreună cu Iona Stern, negustor de piele "prelucrată". Isac Steinberg a fost distribuitorul ajutoarelor de caritate. Notarul comunității, salariat, Leopold Steiner, se ocupa și cu agricultura. La Peliș, rabinul cumula și funcția de jude. În comunitățile mai mici, de regulă, conducerea aparținea unei singure persoane alese.

O rubrică de-a dreptul stranie a conscripției se refera la calificarea "comportării" persoanelor adulte și active. În multe locuri, completarea acesteia a fost omisă, iar în altele erau subiective, dar cu foarte puține excepții pozitive. La Carei s-au instituit 12 categorii, menționându-se la 216 persoane comportare "bună" și la 56 "smerită". Conducătorilor comunitari li s-au oferit aprecieri la superlativ. Doar o singură persoană a fost apreciat "rău", iar altul ca "intrigant". În general, aprecierile negative au fost date celor implicați în cauze penale, ca, de exemplu, zidarul Abram Lebi din Boinești, care a suferit o condamnare.

În concluzie, se poate afirma că conscripția evreilor sătmăreni oferă o imagine veridică a situației zonei în perioada pașoptistă.